

Тернопільська обласна рада
Управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка

Кафедра біології, екології та методик їх навчання

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
КРАЄЗНАВСТВО

рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

галузь знань **01 Освіта / Педагогіка**

спеціальність **014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)**

освітньо-професійна програма **Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)**

Робоча програма освітнього компонента «Красзнавство» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Кременець. 2022. 27 с.

Розробник програми:

Бондаренко Т. Є., викладач кафедри біології, екології та методик їх навчання, кандидат педагогічних наук.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри біології, екології та методик їх навчання

Протокол № 1 від „31” серпня 2022 року

Завідувач кафедри

Н. Цицюра

ВСТУП

Програма вивчення вибіркового освітнього компонента «Краєзнавство» складена згідно освітньо-професійної програми Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини).

Робочу програму укладено згідно вимог кредитно-модульної системи організації навчання. Програма визначає обсяги знань та компетентностей, якими має опанувати здобувач вищої освіти – майбутній вчитель.

Предметом вивчення освітнього компонента є організація, проведення, обробка та оформлення результатів краєзнавчої роботи у закладах загальної середньої освіти.

Освітній компонент «Краєзнавство» дає змогу розширити знання про краєзнавство як комплексне вивчення краю і громадський рух, упорядкує знання здобувачів вищої освіти про організаційні форми і основні напрями шкільної краєзнавчої праці учителя та учнів.

Програма курсу спрямована на формування системного мислення, поглиблення знань, умінь і навичок краєзнавчої і музейної роботи в закладах загальної середньої освіти. В основу програми курсу покладено базові блоки:

- методичні основи шкільного краєзнавства;
- вивчення змісту шкільних всеукраїнських та регіональних рухів, краєзнавчих експедицій та методики підготовки учнівських краєзнавчих робіт;
- шкільна краєзнавча робота;
- організація шкільного краєзнавчого музею.

Міждисциплінарні зв'язки: з Філософією, Педагогікою, Психологією, Методикою навчання біології та основ здоров'я,

Вивчення освітнього компоненту «Краєзнавство» передбачає розв'язання низки завдань професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема: опанування системою знань про мету, завдання, зміст і форми організації краєзнавчої роботи у закладах загальної середньої освіти.

Програма визначає алгоритм вивчення навчального матеріалу дисципліни «Краєзнавство», необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: краєзнавство, краєзнавча робота, методи краєзнавчих досліджень, форми краєзнавчої роботи.

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3	Спеціальність 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)	II	II
Індивідуальне навчально-дослідне завдання – 10 год.		Семестр	
Загальна кількість годин – 120		IV	IV
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 4	Освітній рівень: перший (бакалаврський) Освітньо-професійна програма Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)	Лекції	
		26 год.	4 год.
		Практичні	
		28 год.	6 год.
		Самостійна робота	
		56 год.	100 год.
		Індивідуальні завдання	
		10 год.	10 год.
		Форма контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 45%:55%

для заочної форми навчання – 8,3%:91,7%.

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання дисципліни: підготувати здобувача вищої освіти до самостійної краєзнавчої праці в школі, дати знання, уміння і практичні навички здобуття знань про рідний край, про джерела цих знань, способи їх використання, форми організації краєзнавчої діяльності учнів, застосування краєзнавчої інформації на уроках і в позашкільній діяльності; забезпечити засвоєння і поглиблення теоретичних та практичних знань, умінь і навичок студентів щодо організації краєзнавчої, пошукової, музейної роботи в школі; розвивати здатність до проведення занять з вивчення рідного краю на уроках та в гуртковій шкільній і позашкільній роботі, використовуючи сучасні технології навчання. Така підготовка витікає з нормативних вимог до організації освітнього процесу.

Завдання:

- розширити знання про краєзнавство як комплексне вивчення краю і громадський рух, про методiku краєзнавчої роботи в школі як одну з важливих його форм;
- упорядкувати знання студентів про організаційні форми і основні напрями шкільної краєзнавчої діяльності;
- ознайомити з положеннями, методикою організації Всеукраїнських та регіональних рухів, експедицій, акцій як засобу організації краєзнавчої діяльності й патріотичного виховання учнівської молоді;
- дати знання про порядок підготовки, проведення й узагальнення результатів краєзнавчої експедиції;
- ознайомити із методикою дослідження і опису природних, соціально-економічних та історико-культурних об'єктів рідного краю;
- сформувати практичні навички збору, упорядкування й використання топонімів та мікротопонімів населеного пункту;
- посилити теоретичні і практичні знання студентів з шкільного музейництва;
- сприяти вихованню в майбутніх учителів розуміння ролі і місця краєзнавства в системі шкільної навчальної і виховної роботи, любові до рідного краю, поваги до праці краєзнавців-попередників, усвідомлення своєї патріотичної ролі в продовженні вивчення і популяризації минулого рідного краю;
- навчити моделювати заняття з вивчення рідного краю на уроках, в гуртковій шкільній і позашкільній освіті, вільно добирати і оперувати методами і прийомами навчання, оптимізуючи навчально-виховний процес;
- навчити застосовувати у практичній діяльності сучасні технології навчання у шкільній та позашкільній краєзнавчій роботі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент має:

знати:

- організаційні форми й основні напрями шкільної краєзнавчої роботи;
- методи вивчення і особливості опису природних, соціально-економічних та

- історико-культурних об'єктів рідного краю;
- джерела й особливості вивчення в школі назв географічних об'єктів;
- основні принципи і методику створення шкільного музею;
  - основні напрями, форми і методи використання пам'яток природи, історії і культури в навчально-виховній роботі з учнями.

вміти:

- характеризувати природні, соціально-економічні та історико-культурні об'єкти рідного краю;
- аналізувати, генерувати, порівнювати краєзнавчу інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки з курсу краєзнавства;
- самостійно організовувати освітній процес із врахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, вибираючи продуктивні методи, прийоми, форми та засоби навчання;
- розуміти та інтерпретувати вивчений матеріал у письмовій і усній формі різного обсягу й складності, дотримуючись правил грамотності і вимог до написання наукових та навчальних текстів для освітнього процесу;
- здійснювати наукові й науково-педагогічні дослідження у галузі шкільного краєзнавства;
- застосовувати міждисциплінарний підхід;
- організовувати музейну, охоронну, народознавчу, краєзнавчу роботу, спрямовану на збереження і використання природної та історико-культурної спадщини з навчальною, науковою і просвітницькою метою.

Освітній компонент «Краєзнавство» забезпечує формування у здобувачів вищої освіти таких **компетентностей**:

Інтегральної

ІК. Здатність розв'язувати складні задачі та проблеми в галузі освіти, що передбачає проведення досліджень і здійснення інновацій та характеризується комплексністю і невизначеністю умов та вимог.

Загальних компетентностей (ЗК)

ЗК1. Знання та розуміння предметної області та професійної діяльності.

ЗК2. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК3. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК5. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК6. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.

ЗК7. Здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях.

ЗК8. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні, діяти на основі етичних правил та академічної доброчесності.

ЗК9. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК10. Здатність працювати в команді, використовуючи навички міжособистісної взаємодії.

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Фахових компетентностей спеціальності (ФК)

ФК2. Здатність проектувати і провадити освітній процес із врахуванням сучасного розвитку суспільства та особистісної характеристики учня.

ФК5. Здатність проявляти креативність у розробці навчально-методичних матеріалів та здійсненні педагогічних досліджень.

ФК14. Здатність трансформувати і впроваджувати прогресивний педагогічний досвід у власній професійній діяльності.

ФК16. Здатність формувати в учнів ціннісне ставлення до збереження здоров'я та навколишнього середовища як основи сталого розвитку.

Зміст підготовки здобувачів вищої освіти, відображений у **результатах навчання:**

РН1. Осмислювати соціальну значущість педагогічної професії, підвищувати особистісний і професійний розвиток, виявляти здатність до самоорганізації професійної діяльності, застосовувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних практичних задач.

РН2. Вміти використовувати різноманітні ресурси для пошуку потрібної інформації, критично аналізувати й опрацьовувати інформацію з метою використання її у сфері професійної діяльності із дотриманням принципів академічної доброчесності.

РН8. Знати сучасну систему організації природи, закономірності будови, функціонування природних систем різного рівня з використанням сучасних методів біології, пояснювати їх роль для забезпечення сталого розвитку та раціонального природокористування.

РН13. Уміти організовувати освітній процес, адаптуючи його до рівня підготовки учнів; застосовувати відповідні методи та технології навчання з урахуванням особистісних характеристик школярів.

РН17. Уміти використовувати основні нормативні документи в галузі освіти для здійснення професійної діяльності.

РН18. Уміти організувати роботу у позашкільних закладах учнівської молоді, літніх дитячих оздоровчих таборах.

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. КРАЄЗНАВСТВО ЯК СИНТЕТИЧНА ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ З КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КРАЮ

Тема 1. Предмет і завдання курсу «Краєзнавство». Об'єкт шкільного краєзнавства

Мета і завдання курсу «Краєзнавство». Предмет шкільного краєзнавства. Основоположні принципи шкільного краєзнавства. Функції шкільного краєзнавства. Джерела краєзнавчих знань. Краєзнавчі об'єкти, на якспрямовується учнівська навчальна і дослідницька діяльність. Теоретичні засади шкільного краєзнавства. Термінологічний інструментарій шкільного краєзнавства та його зв'язки з суміжними науковими дисциплінами. Класифікація краєзнавства за змістом і формою роботи.

Тема 2. Розвиток шкільного краєзнавства в Україні: минуле і сучасність

Коріння і традиції дослідження рідної землі у часи Київської Русі. Вагомий внесок у розвиток краєзнавства Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Франка, М. Драгоманова, П. Куліша, М. Костомарова, О. Левицького, М. Максимовича, В. Пасека, О. Лазаревського, П. Єфименко, М. Аркас, М. Грушевського, Д. Яворницького, П. Чубинського, Д. Багалія та інших. Діяльність товариств вивчення рідного краю у Києва, Львові, Одесі, Волині, Поділлі. Активізація краєзнавчої діяльності у 20-і роки минулого століття, створення аматорських осередків дослідників історичних і природних скарбів рідного краю. Установчі збори Харківського краєзнавчого осередку 28 січня 1923 року з метою об'єднання всіх українських краєзнавців. Перша всеукраїнська конференція з краєзнавства у Харкові (травень 1925 року). Створення Українського комітету краєзнавства (УКК) на чолі з Матвієм Яворським. Вихід всеукраїнського журналу «Краєзнавство». Переслідування та розпуск краєзнавчих осередків у 30-ті роки. Відродження краєзнавчого руху у післявоєнні роки. Розквіт краєзнавства у 60-70-х роках. Видання багатотомної «Історії міст і сіл України». Перший Всеукраїнський краєзнавчий з'їзд 27 березня 1990 року у Києві, створення Всеукраїнської Спілки краєзнавців. Мета і завдання Спілки. Краєзнавча діяльність академіка П.Т. Тронька. Краєзнавчий рух у незалежній Україні. Організаційні форми та основні напрями краєзнавчо-туристської діяльності з учнівською молоддю.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

Тема 3. Організація групових та масових форм краєзнавчої роботи

Характеристика системних форм краєзнавчої роботи. Факультативні заняття. Гурток як основна форма позакласної краєзнавчої роботи школярів.

Організація роботи гуртка. Краєзнавчі секції, клуби, товариства.

Екскурсії і особливості їх підготовки та організації. Дотримання правил техніки безпеки під час екскурсій. Краєзнавчі вечори, олімпіади, конференції, свята, виставки. Краєзнавчі тижні. Зустрічі із відомими людьми.

Тема 4. Підготовка і проведення краєзнавчої експедиції

Туристський похід, екскурсія, експедиція. Методика проведення краєзнавчих екскурсій та походів. Експедиція – одна з важливих форм збору краєзнавчого матеріалу, пізнання рідного краю. Підготовчий період. Польова робота. Розпорядок дня. Ведення індивідуальних польових щоденників. Маршрутний лист. Роль інструктажу. Дотримання правил безпеки.

Методи вивчення краєзнавчого об'єкта. Камеральна обробка зібраних матеріалів. Підготовка звіту. Підготовка і проведення науково-краєзнавчої конференції.

Всеукраїнські та регіональні рухи, експедиції як засіб організації шкільного краєзнавства. Рух учнівської молоді України за збереження традицій, звичаїв, обрядів народу «Моя Земля – Земля моїх батьків». Історико-географічна експедиція «Історія міст і сіл України». Всеукраїнська експедиція учнівської і студентської молоді «Моя Батьківщина – Україна», Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція з активними способами пересування «Мій рідний край». Мета, завдання, основні напрями. Регіональні експедиції та акції. Педагогічна підтримка участі школярів у Всеукраїнських та регіональних експедиціях та акціях.

Тема 5. Методика підготовки учнівських письмових робіт з краєзнавства

Теоретико-методичні аспекти процесу наукового дослідження. Види учнівських письмових робіт з краєзнавства та їх методика оформлення: повідомлення, реферат, стаття, доповідь. Учнівська конкурсна науково-дослідна робота Малої академії наук України: написання та захист. Учнівські конкурсні пошуково-дослідні роботи у системі роботи закладів позашкільної освіти (Центр туризму і краєзнавства учнівської молоді): специфіка та особливості.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧИХ ОБ'ЄКТІВ

Тема 6. Методика вивчення природи краю

Природно-територіальний комплекс і його компоненти. Ландшафт і його морфологічні одиниці. Основні типи ландшафтів рідного краю. Основні стани фізико-географічних досліджень. Методи вивчення. Вивчення природних комплексів і ландшафтів в процесі шкільних екскурсій. Охорона природи рідного краю.

Геологічні та геоморфологічні дослідження. Методи геологічних досліджень. Вивчення геологічних процесів в своїй місцевості. Гірські породи і корисні копалини краю. Дослідження відслонень. Вивчення рельєфу рідного краю.

Метеорологічні спостереження. Основні метеорологічні прилади і їх практичне використання. Методи метеорологічних спостережень і обробка їх результатів. Передбачення погоди за місцевими ознаками. Сезонні явища в природі і питання організації фенологічних спостережень. Дослідження погоди і клімату краю.

Гідрологічні спостереження. Методи гідрографічних досліджень. Організація систематичних гідрографічних спостережень за місцевими водними об'єктами в шкільних умовах. Водні ресурси свого краю, їх використання і охорона.

Вивчення ґрунтів своєї місцевості. Геоботанічні та зоогеографічні дослідження. Вивчення ПТК краю.

Організація комплексної екологічної стежки.

Тема 7. Вивчення населення краю. Топонімічні дослідження

Напрями соціально-економічного вивчення краю. Основні джерела і методи вивчення. Населення краю. Чисельність, природний рух населення, соціально-демографічна структура населення. Розміщення населення по території краю. Розподіл населення за галузями виробництва. Трудові ресурси краю і їх використання. Рівень урбанізації, Типи міських поселень. Характер сільського розселення і типи сільських поселень, їх благоустрій.

Методи топонімічних досліджень і напрями збору топонімічного матеріалу на уроках з історії та позашкільній діяльності. Специфіка опитування учнями місцевих жителів щодо вивчення походження назв топонімів і мікротопонімів рідного краю. Укладання мікротопонімічної карти населеного пункту та пояснювальної записки до неї. Вимоги до підготовки топонімічного словника.

Тема 8. Методика дослідження соціально-економічного життя краю

Господарство краю (області). Галузі спеціалізації, структурні зрушення в економіці краю. Важка промисловість, склад і розміщення виробництв. Найважливіші промислові підприємства, їх характеристика. Склад агропромислового комплексу. Сільське господарство краю, його розвиток і спеціалізація.

Транспорт краю, напрями вантажопотоків і пасажиропотоків. Соціально-культурне будівництво. Житлове будівництво і благоустрій населених пунктів. Виробництво товарів народного споживання і розвиток сфери послуг. Основні проблеми соціально-економічного розвитку краю і шляхи їх вирішення. Перспективи розвитку краю.

Тема 9. Вивчення культурно-історичної спадщини краю

Історичне краєзнавство, його значення і завдання. Пам'ятники історії та культури, їх наукове, історичне і художнє значення. Види пам'ятників: археологічні, історичні, документальні та інші. Пошукова робота школярів. Зберігання історичних пам'яток. Вивчення пам'ятних місць бойової і трудової слави народу.

Вивчення пам'ятних місць, які пов'язані з життям і діяльністю видатних людей краю. Методика запису історико-краєзнавчих подій. Вивчення історичних джерел.

Напрями вивчення мистецтва і культури рідного краю. Предмет мистецтвознавчого краєзнавства. Об'єкти культури і мистецтвознавчого краєзнавства. Народне декоративно-прикладне мистецтво, місцева усна народна творчість (фольклор), місцева художня література, зображувальне мистецтво, музична і танцювальна культура, архітектура, пам'ятні місця. Етнографічне краєзнавство, його значення і завдання. Вивчення культури і побуту населення краю.

Вивчення народних традицій промислів та ремесел, поселень, житла, народного одягу (XIX-XX ст.). Народна їжа. Землеробська техніка. Міфологія, свята і обряди. Методи збирання етнографічних матеріалів (особисті спостереження. Опитування населення, фіксація етнографічних матеріалів, збирання етнографічних матеріалів).

Тема 10. Шкільний музей в структурі шкільного краєзнавства

Класифікація музеїв за типами й профілями. Основні принципи і методика створення шкільного музею. Склад фондів шкільного музею. Правила поповнення фондів шкільного музею. Музейна бібліотека. Облік музейних фондів та наукова документація. Наукова інвентаризація та каталогізація музейних предметів шкільного музею. Організація ведення шкільної музейної експозиції. Організація виставок шкільного музею. Планування роботи шкільного музею. Екскурсія – форма культурно-освітньої діяльності шкільного музею. Урок-екскурсія в музеї. Позакласна робота в шкільному музеї (краєзнавча конференція, тематичний вечір, музейне свято, лекторій). Шкільний музей – штаб з організації участі школярів у Всеукраїнських експедицій та роботи літніх науково-пошукових експедицій. Патріотично-виховна і суспільно-корисна праця учнівського краєзнавчого активу шкільного музею.

Тема 11. Краєзнавча робота у позашкільних закладах освіти

Форми організації краєзнавчої роботи у позашкільних закладах. Форми краєзнавчої роботи різного спрямування. Робота МАН в межах позашкільних закладів освіти. Впровадження дня туризму в загальноосвітніх, позашкільних і професійно-технічних навчальних закладах.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		Лекції	Практичні	Індивідуальна робота	Самостійна робота		Лекції	Практичні	Індивідуальна робота	Самостійна робота
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. КРАЄЗНАВСТВО ЯК СИНТЕТИЧНА ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ З КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КРАЮ										
Тема 1. Предмет і завдання курсу «Краєзнавство». Об'єкт шкільного краєзнавства	9	2	2		5	9	1			8
Тема 2. Розвиток шкільного краєзнавства в Україні: минуле і сучасність	9	2	2		5	8				8
Всього за модулем 1	18	4	4		10	17	1			16
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ										
Тема 3. Організація групових та масових форм краєзнавчої роботи	8	2	2		4	10	1	1		8
Тема 4. Підготовка і проведення краєзнавчої експедиції.	10	2	2		6	9	1			8
Тема 5. Методика підготовки учнівських письмових робіт з краєзнавства	8	2	2		4	9		1		8
Всього за модулем 2	26	6	6		14	28	2	2		24

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧИХ ОБ'ЄКТІВ										
Тема 6. Методика вивчення природи краю	20	6	6		8	19		2		16
Тема 7. Вивчення населення краю. Топонімічні дослідження	8	2	2		4	8				8
Тема 8. Методика дослідження соціально-економічного життя краю	11	2	4		5	10	1			9
Тема 9. Вивчення культурно-історичної спадщини краю	9	2	2		5	10	1			9
Тема 10. Шкільний музей в структурі шкільного краєзнавства	9	2	2		5	9				9
Тема 11. Краєзнавча робота у позашкільних закладах освіти	9	2	2		5	9				9
Всього за модулем 3	66	16	18		32	65	3	2		60
ІНДЗ	10			10		10			10	
Разом:	120	26	28	10	56	120	6	4	10	100

6. Теми практичних занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Предмет і завдання курсу «Краєзнавство». Об'єкт шкільного краєзнавства	2
2.	Розвиток шкільного краєзнавства в Україні: минуле і сучасність	2
3.	Система форм краєзнавчої роботи	2
4.	Краєзнавчі екскурсії	2
5.	Краєзнавчі експедиції. Всеукраїнські та регіональні рухи, експедиції як засіб організації шкільного краєзнавства	2
6.	Індивідуальна краєзнавча робота	2
7.	Краєзнавчі гуртки	
8.	Екологічна стежка. Геологічні, геоморфологічні,	2

	метеорологічні та гідрологічні дослідження	
9.	Краєзнавчі походи. Дослідження ґрунтів, геоботанічні та зоогеографічні дослідження. ПТК	2
10.	Методика дослідження населення краю. Топоніміка	2
11.	Методика дослідження соціально-економічного життя краю. Опис вулиці	2
12.	Вивчення культурно-історичної спадщини краю	2
13.	Шкільний музей в структурі шкільного краєзнавства	2
14.	Краєзнавча робота у позашкільних закладах освіти	2
	Разом	28

Теми практичних занять для студентів заочної форми навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Організація краєзнавчих експедицій	1
2.	Методика підготовки учнівських письмових робіт з краєзнавства	1
3.	Організація групових та масових форм краєзнавчої роботи	1
4.	Методика вивчення природи краю	1
	Разом	4

Критерії поточної оцінки («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»)

Оцінка «п'ять» ставиться, якщо студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, у письмовій роботі не повинно бути помилок. Знає краєзнавчу термінологію, володіє понятійним апаратом з основ шкільного краєзнавства, Повною мірою володіє критичним мисленням, аналізом (вміє розбивати краєзнавчу інформацію на компоненти, розуміючи їх взаємозв'язки та організаційну структуру. Вміє організовувати комплексний пошук, може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може використати інноваційні технології. Має синтетичне мислення. Бере активну участь у групових формах роботи; проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі, вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо.

Оцінка «чотири» ставиться, якщо студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен (на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, у письмовій роботі є незначні помилки. Знає термінологію, володіє понятійним апаратом з основ шкільного краєзнавства, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати краєзнавчий матеріал. Достатньо володіє критичним мисленням, аналізом і синтезом. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію краєзнавчих джерел; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Бере участь у групових формах роботи; застосовує оптимальну стратегію діяльності; проводить самооцінку пізнавальної діяльності.

Оцінка «три» ставиться, якщо у студента (ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (більше 50 %), елементарні уміння і навички; не здатен (на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і спрощена, у письмовій роботі є суттєві помилки. Посередньо знає термінологію і володіє понятійним апаратом з основ шкільної краєзнавчої роботи, не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати краєзнавчий матеріал. Посередньо володіє критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. Бере пасивну участь у групових формах роботи.

Оцінка «два» ставиться, якщо у студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу з основ краєзнавства (до 25 %), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; відповідь не змістовна і не доречна, у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75 %). Практично не знає термінологію з основ шкільної краєзнавчої роботи (до 25 %), не володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати краєзнавчий матеріал. Не володіє критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен (на) оцінювати явища, процеси і тенденції в Україні. Не вміє організовувати пошук джерел, не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. У групових формах роботи тільки присутній (я) без особистої відповідальності, стратегії.

7. Самостійна робота та критерії оцінювання навчальних досягнень

№ п/п	Назва теми	Зміст самостійної роботи	Інформаційні джерела	Кількість годин
1.	Предмет і завдання курсу «Краєзнавство». Об'єкт шкільного краєзнавства	Опрацювати статтю	Бугрій В.С. Проблема визначення вихідних понять теорії шкільного краєзнавства. <i>Філософія науки: традиції та інновації</i> . 2014. № 2. С. 106–113. URL : https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/502/1/Problema%20vuznachennia%20vykhkhidnykh%20poniat.pdf .	5/8
2.	Розвиток шкільного краєзнавства в Україні: минуле і сучасність	Підготувати доповіді: 1. Родовід українського краєзнавства, його давні традиції. Фундатори національного краєзнавства 2. Розвиток краєзнавства в ХХ ст.	Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство. Розділ 1. Історія становлення й розвитку краєзнавства в Україні https://tourlib.net/books_ukr/petranivsky1.htm	5/8
3.	Організація групових та масових форм краєзнавчої роботи	Проаналізувати форми і методи краєзнавчої роботи у сучасній українській школі	Бугрій В.С. Форми і методи краєзнавчої роботи у сучасній українській школі. <i>Педагогічні науки</i> : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Сум. держ. пед. ун-т ім. А.С.Макаренка ; [редкол.: А.А.Сбруєва та ін.]. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. С. 105–112. URL: : https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/7998/1/Buhrii_Formy.pdf .	4/8
4.	Підготовка і проведення краєзнавчої експедиції	Проаналізувати Інструкцію з охорони праці під час екскурсії з учнями	Інструкція з охорони праці під час екскурсії з учнями https://osvita-docs.com/node/164	6/8
	Всеукраїнські та регіональні рухи, експедиції як засіб організації	Проаналізувати Положення про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію	Про затвердження Положення про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді „Моя Батьківщина – Україна” : наказ М-	4/8

	шкільного краєзнавства	учнівської молоді „Моя Батьківщина – Україна”	ва освіти і науки, молоді та спорту України від 4 лют. 2013 р. № 81. Офіц. вісн. України. 2013. № 20. Ст. 684. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0287-13#Text .	
5.	Методика підготовки учнівських письмових робіт з краєзнавства	Аналіз учнівських робіт краєзнавчого змісту		4/8
6.	Методика вивчення природи краю	Екологічна стежка	Екологічна стежка, як засіб формування екологічної компетенції учнів https://vseosvita.ua/library/ekologicna-stezka-ak-zasib-formuvanna-ekologicnoi-kompetencii-ucniv-120799.html	4/8
7.	Топоніміка в школі. Основні джерела й особливості вивчення в школі назв географічних об'єктів	Проаналізувати топоніми свого населеного пункту. Вказати їх походження і тип (не менше 5-и назв)	Лабінська Г. Топоніміка України. Навчально-методичний посібник. Львів, 2020. 60 с. https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Toponimika.pdf	4/8
8.	Методика дослідження соціально-економічного життя краю	Методика і практика дослідження матеріальної культури населення	Глушко М.С. Методика польового етнографічного дослідження: Навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 288 с. С. 152-159	5/9
9.	Вивчення культурно-історичної спадщини краю	Дослідження культурно-історичних об'єктів вул. Словацького м. Кременця	Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності. Кременець: Папірус, 1999. 320с.,	5/9
10.	Шкільний музей в структурі шкільного краєзнавства	Закон України «Про музеї і музейну справу в Україні» про види музеїв та основні напрями музейної діяльності.	Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14#Text	5/9
11.	Краєзнавча робота у позашкільних закладах освіти	Проаналізувати нормативні документи про організацію краєзнавчої роботи в позашкільних закладах освіти	1.Про затвердження Положення про Всеукраїнський зліт юних туристів-краєзнавців : наказ М ва освіти і науки України від 5 черв. 2013 р. № 684. Офіц. вісн. України. 2013. № 50. Ст. 1808. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1046-13#Text . 2. Про затвердження	5/9

		<p>Положення про Всеукраїнський конкурс на кращу Туристсько-краєзнавчу експедицію учнівської молоді з активним способом пересування „Мій рідний край” : наказ М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 4 лют. 2013 р. № 80. Офіц. вісн. України. 2013. № 20. Ст. 683. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0286-13#Text.</p> <p>3. Про затвердження Положення про Всеукраїнську координаційно-методичну раду з питань розвитку дитячо-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій : наказ М-ва освіти і науки України від 11 трав. 2004 р. № 379. Офіц. вісн. України. 2004. № 21. Ст. 1480. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-04#Text.</p>	
	Разом		56/100

Самостійна робота включає:

- Опрацювання наукових статей, підготовку доповідей на задану тематику, складання картосхеми краєзнавчих об'єктів здійснюється студентами згідно завдань для самостійної роботи із використанням рекомендованих джерел інформації.

Критерії оцінювання самостійної роботи студентів

Поточне оцінювання *самостійної роботи студентів* за кожною темою навчальної дисципліни здійснюється в 1 бал і враховується у структурі оцінки практичного заняття.

8. Індивідуальні навчально-дослідні завдання та критерії оцінювання

ІНДЗ виконується у вигляді портфоліо – зібрання дослідницьких робіт, друковані матеріали, презентації, відеоматеріали тощо.

Тема ІНДЗ:

Підготовка і оформлення студентом (-кою) реєстру природних, історико-архітектурних, археологічних і культурних пам'яток району/міста/містечка та розгорнутого паспорту однієї із пам'яток рідного села/містечка/міста. Виявлення пам'яток народної культури села (району, міста).

Оцінка «**відмінно**» (8-10 балів) ставиться, якщо студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання. Відповідь на

окреслені індивідуальні завдання чіткі і завершені, у письмових роботах не повинно бути помилок. Знає краєзнавчу термінологію, володіє понятійним апаратом. Повною мірою володіє критичним мисленням, аналізом (вміє розбивати краєзнавчу інформацію на компоненти, розуміючи їх взаємозв'язки та організаційну структуру). Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати природні та суспільні явища, процеси і тенденції з вивчення рідного краю, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості. Вміє організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію краєзнавчих джерел; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Має синтетичне мислення. Проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі, вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час виконання індивідуальних робіт компетенції тощо.

Оцінка **«добре» (5-7 балів)** ставиться, якщо студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу; відповідь чітка і практично завершена, у письмових роботах є незначні помилки. Знає краєзнавчу термінологію, володіє понятійним апаратом, володіє просторовою компетенцією, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати краєзнавчий матеріал. Достатньо володіє критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати природні, суспільні явища, процеси. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію краєзнавчих джерел; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Має певний рівень синтетичного мислення. Застосовує оптимальну стратегію діяльності.

Оцінка **«задовільно» (3–4 бали)** ставиться, якщо у студента (ки) є суттєві помилки у відповіді; не здатен (на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; у письмових роботах є суттєві помилки. Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної думки, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати в індивідуальних роботах. Посередньо знає краєзнавчу термінологію і володіє понятійним апаратом, не достатньо володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати краєзнавчий матеріал. Посередньо володіє критичним мисленням, аналізом і синтезом.

Оцінка **«незадовільно» (2–2 бали)** ставиться, якщо у студента (ки) виявлені елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; дані

індивідуальних робіт не змістовні і не доречні, є суттєві помилки (більше 75%). Практично не знає краєзнавчу термінологію (до 25%), не володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати краєзнавчий матеріал. Не володіє критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не вміє організовувати пошук джерел, не може їх критично проаналізувати.

9. Методи навчання

Використовуються методи студентоцентрованого та проблемно-орієнтованого навчання з використанням загально- та спеціально-наукових методів викладання (лекція, розповідь, пояснення, бесіда, інструктаж, ілюстрування), методів навчання (самонавчання, практичні роботи, навчальні дослідження), методів активного навчання (дискусія, проблемна лекція), методів нелекційного формату (формування портфолію).

З метою активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти під час вивчення освітнього компоненту «Краєзнавство» використовуються різноманітні методи навчання, а саме: вербальні (словесні), наочні та практичні методи, які включають в себе як подання матеріалу викладачем (лекція, розповідь, пояснення, бесіда), так і роботу студентів з літературою (підручником, довідковою, науково-популярною, періодичною науковою і навчальною літературою) та комп'ютерними програмами і глобальною мережею Інтернет; написання есе, виконання тестових завдань та ін.

Метод викладання навчального матеріалу залежить змісту теми, інтересів і потреб студентів, наявних умов і часу, відведеного для вивчення теми.

Використовуються сучасні інтерактивні форми навчання згідно теми заняття: мозковий штурм, робота в групах. В період дистанційного навчання через вимушені обставини переважно використовуються електронні засоби ZOOM і MOODLE.

10 . Методи контролю

Для визначення рівня засвоєння студентами навчального матеріалу передбачається проведення таких видів контролю:

- поточний контроль проводиться за допомогою усного та письмового опитування, тестування, аналізу якості виконання практичних завдань та самостійної роботи під час вивчення змістовних модулів;
- індивідуальне навчально-дослідне завдання виконується у вигляді оформлення портфолію;
- підсумковий тестовий контроль.

Для діагностики якості навчання впроваджена кредитно-модульна система зі 100-бальною шкалою оцінювання.

11. Розподіл балів, що присвоюється студентам

Модуль 1														Модуль 2 (ІНДЗ)	Підсумковий тест	Сума
Поточне оцінювання та самостійна робота 70 балів																
10		15			45											
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	10	20	100
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5			

Примітка.

T1, T2 ... T9 – теми практичних занять.

Результати, отримані студентом у рамках неформальної освіти, можуть бути зараховані як частина освітнього процесу та прийняті до уваги під час оцінювання відповідних тем або модулів навчальної дисципліни, що дає змогу врахувати набуті знання та навички.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За 100-бальною шкалою	За національною шкалою
A	90-100	Відмінно
B	82-89	Добре
C	75-81	Добре
D	67-74	Задовільно
E	60-66	Задовільно
FX	35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання
F	1-34	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом

Критерії оцінювання за національною шкалою

Оцінка А «5» («відмінно») (90–100): студент виявляє міцні, глибокі та системні знання навчально-програмованого матеріалу; відповідь студента повна, правильна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення навчального матеріалу; демонструє вміння самостійно знаходити та користуватися джерелами інформації, критично оцінювати окремі нові

факти, явища, ідеї, встановлювати причинно-наслідкові та міжпредметні зв'язки, робити аргументовані висновки; користується широким арсеналом засобів доказів власної думки, вирішує складні проблемні завдання; виявляє варіативність мислення і раціональність у виборі способів розв'язання практичних завдань; творчо застосовує професійні вміння і навички; вміє пов'язати теорію з практикою; володіє культурою викладу інформації, мова студента грамотна.

Оцінка В «4» («добре») (82–89): студент виявляє міцні, повні, ґрунтовні знання навчально-програмованого матеріалу; демонструє розуміння основоположних теорій і фактів, вміння аналізувати, порівнювати та систематизувати інформацію, встановлювати зв'язок з обраною професією та робити висновки; використовує загальновідомі докази у власній аргументації; вільно застосовує матеріал у стандартних ситуаціях; відповідь студента в цілому правильна, логічна та достатньо обґрунтована, однак при відповіді та виконанні практичних завдань допускає несуттєві помилки; рівень мовленнєвої культури відповідає загальноприйнятим нормам.

Оцінка С «4» («добре») (75–81): студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, проте його знання недостатньо глибокі та осмислені; відповідь на рівні загальних уявлень про предмет; демонструє деяке порушення логічності й послідовності викладу матеріалу; виявляє вміння частково аналізувати навчальний матеріал, порівнювати та робити певні, але неконкретні й неточні висновки; не вміє пов'язати теоретичні положення з практикою; має фрагментарні навички в роботі з джерелами інформації; виявляє невисоку культуру викладу знань.

Оцінка Д «3» («задовільно») (67–74): студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу; має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення; виявляє елементарні знання фактичного матеріалу; викладає матеріал уривчастими реченнями, при відповіді допускає суттєві помилки, які не здатен виправити після коректування запитань; недостатньо володіє розумовими операціями; відсутні уміння і навички у роботі з джерелами інформації; не вміє логічно мислити та викласти свою думку.

Оцінка Е «3» («задовільно») (60–66): має мінімально достатні знання з дисципліни, зі значними помилками; у загальному недостатньо орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не досить впевнено, з суттєвими помилками застосовує знання в практичних ситуаціях.

Оцінка FХ «2» («незадовільно») (35-59) (з можливістю повторного складання): студент не має мінімально достатніх знань з дисципліни; погано або зовсім не орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не виявляє павичок застосування знань у практичних ситуаціях; демонструє; не виявляє творчі уміння застосування знань, навичок у навчально-дослідній та практичній діяльності.

Оцінка F «2» («незадовільно») (0–34) (з обов'язковим повторним курсом): не має мінімально достатніх знань з дисципліни; погано або зовсім не орієнтується у теоретичних ключових поняттях змістового модуля, теми; не виявляє навичок.

12. Методичне забезпечення

Методичне забезпечення навчальної дисципліни «Краєзнавство» містить такі складові:

- опорний конспект лекцій на паперовому носії;
- опорний конспект лекцій на електронному носії;
- інструктивні матеріали для проведення практичних робіт;
- друкований матеріал;
- відеоматеріал.

13. Рекомендована література

Базова

1. Основи краєзнавства: підручник для студентів закладів вищої освіти. Вид. 2-ге, доп. / За ред. О.П. Реєнта. Авт. кол.: Л.В. Баженов, Г.В. Бондаренко, В.Є. Голубко, О.П. Гончаров, О.Б. Коваленко, С.М. Куделко, М.Р. Литвин, Р.В. Маньковська, В. М. Мельниченко, О.Г. Павлова, С.Д. Панишко, С.І. Попович, В.С. Прокопчук, О.П. Реєнт (керівник), А.В. Середяк, О.А. Удод. НАН України. Національна спілка краєзнавців України. Київ, 2021. 376 с.
2. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / наук. ред. П.Т. Тронько; МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Київ; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%9F%D1>
3. Реєнта О.П. Основи краєзнавства : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ О. П. Реєнта. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 276 с. URL : <https://nsku.org.ua/wp-content/uploads/2017/>

Допоміжна

1. Бугрій В.С. Розвиток системи шкільного краєзнавства в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01; наук. консультант Євтух М.Б. ; Сум. держ. пед. ун т ім. А.С. Макаренка. Луганськ, 2013. 40 с. Бібліогр.: с. 33–37.
2. Гайда Л. Краєзнавча експедиція як форма діяльності шкільного музею. *Краєзнавство. Науковий журнал*. 2010. № 1–2. С. 178–185.
3. Демідієнко О.Я., Іонова О.М., Кузнєцова В.І. Основи краєзнавства. Київ, 2001. 92 с.
4. Дем'янчук Г.С., Дем'янчук Б.Г., Дем'янчук А.Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. Київ.: Вид. центр «Просвіта», 2006. 296 с.
5. Збірник програм для гуртків, творчих об'єднань туристсько-краєзнавчого та еколого-натуралістичного напрямів : (для позашк. та загальноосвіт. навч. закл.) / Хмельниц. обл. ін т післядиплом. пед. освіти, Хмельниц. обл. центр туризму і краєзнавства учнів. молоді, Хмельниц. обл.

- еколого-натураліст. центр учнів. молоді ; [уклад.: В. Ю. Іова та ін.]. Вид. 2 ге, допов. і переробл. Кам'янець-Подільський : [Б. в.], 2008. 233 с.
6. Кисельова, В. Формування краєзнавчих баз даних як перспективний напрям розвитку інформаційного забезпечення краєзнавства. *Наук. пр. Нац. Б-ки України ім. В.І. Вернадського / НАН України, Нац. б ка України ім. В.І. Вернадського, Київ : 2007. Вип. 19. С. 94–99.*
  7. Мартинюк, М. Форми та методи впровадження національного краєзнавства в школі. *Зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань : 2007. Ч. 2. С. 143–147*
  8. Позашкільний туризм і краєзнавство в Україні: історія та сьогодення / [авт. кол.: М. Гоменюк, Н. Гончар та ін. ; авт.-упоряд.: Наталя Савченко, Михайло Косило, Олександр Наровлянський] ; Укр. держ. центр туризму і краєзнавства учнів. молоді. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2010. 407 с.
  9. Програми з позашкільної освіти: туристсько-краєзнавчий напрям. Вип. 1 / Д.О. Бондарчук [та ін.] ; ред. Н.В. Савченко ; наук. кер. О.В. Биковська ; упоряд.: О.Д. Наровлянський, Д.Г. Омельченко ; М-во освіти і науки України, Укр. держ. центр туризму і краєзнавства учнів. молоді. Київ : [Б. в.], 2015. – 134 с.
  10. Обозний В.В. Краєзнавство: навч. посібник-практикум. Київ: ТОВ "Міжнар. фін. агенція", 1997. 265с.
  11. Обозний В.В. Краєзнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно-практичні аспекти / За ред. проф. Л.П. Вовк.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. 254 с.
  12. Обозний В.В. Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі: навч. посібник-практикум. Київ :ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. 237 с.
  13. Омельченко Ю.А. Шкільні музеї. – К., 1981. – 121 с.
  14. Положення про Малу академію наук учнівської молоді. Затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 09.02.06 р., №90. *Інформ. збірник Міністерства освіти і науки України. 2006. Берез. (№20). С. 51–61.*
  15. Положення про музей при закладі освіти системи міністерства освіти України. *Туризм і краєзнавство. Інформаційно-методичний вісник. № 9. Спецвипуск «Шкільне краєзнавство». Київ, 1998. С. 17–23.*
  16. Прокопчук В.С. Учнівська науково-дослідницька робота: написання і захист: метод. рек. / ХОШПО; ХОЦТК [та ін.]. Хмельницький : Мельник А.А., 2006. 48 с.
  17. Тронько П. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу. *Краєзнавство. 2011. № 3. С. 5–10.*
  18. Тронько П. Краєзнавство на межі тисячоліть. *Краєзнавство. Науковий журнал. 2000. № 1–2. С. 8–19.*
  19. Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності. Кременець: Папірус, 1999. 320 с.

14. Інформаційні ресурси

1. Бугрій В.С. Теоретико-методологічні засади шкільного краєзнавства в незалежній Україні. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. / Київ. нац. лінгвіст. ун т. Київ, 2011. Вип. 44. С. 126–129. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Трков_2011_44_39.pdf.
2. Бугрій В.С. Проблема визначення вихідних понять теорії шкільного краєзнавства. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2014. № 2. С. 106–113. URL : <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/502/1/Problema%20vyznachennia%20vykhkhidnykh%20poniat.pdf>.
3. Бугрій В.С. Форми і методи краєзнавчої роботи у сучасній українській школі. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Сум. держ. пед. ун т ім. А.С.Макаренка ; [редкол.: А.А.Сбруєва та ін.]. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. С. 105–112. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/7998/1/Buhrii_Formy.pdf.
4. Глушко М.С. Методика польового етнографічного дослідження: Навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 288 с. С. 152–159.
5. Дубенчук Л.Г. Краєзнавство як дійовий засіб патріотичного виховання молоді: завдання і зміст краєзнавчої роботи в бібліотеках. *Краєзнавча робота бібліотек* : матеріали заоч. семінару / Обл. універс. наук. б ка ім. Олесья Гончара [та ін.] ; уклад. Т. Л. Сватула. Херсон, 2003. URL: https://lib.kherson.ua/kr_rob-2.htm
6. Екологічна стежка, як засіб формування екологічної компетенції учнів <https://vseosvita.ua/library/ekologicna-stezka-ak-zasib-formuvanna-ekologicnoi-kompetencii-ucniv-120799.html>
7. Інструкція з охорони праці під час екскурсії з учнями <https://osvita-docs.com/node/164>
8. Ісаєнко О. Пошукові можливості Краєзнавчого електронного мультиресурсу „Історія міст і сіл України”. *Вісн. Кн. палати*. 2016. № 3. С. 23–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_3_9.
9. Качур М.М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Качур Мирослава Михайлівна ; Ін т проблем виховання АПН України. Київ, 2010. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10kmm_zhk.zip.
10. Лабінська Г. Топоніміка України. Навчально-методичний посібник. Львів, 2020. 60 с. <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Топонимика.pdf>
11. Левченко М.І. Краєзнавство як дійовий засіб патріотичного виховання

- молоді: завдання роботи бібліотеки. *Шкіл. б-ка плюс*. 2018. Квіт. (№ 7/8). С. 2–5. URL : http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/10/The_role_of_the_school_library_in_national-patriotic_education_2017.pdf.
12. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство. Розділ 1. Історія становлення й розвитку краєзнавства в Україні https://tourlib.net/books_ukr/petranivsky1.htm
13. Про затвердження нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи : наказ М ва освіти і науки України від 2 жовт. 2014 р. № 1124. *Офіц. вісн. України*. 2014. № 89. Ст. 2563. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1340-14#Text>.
14. Про затвердження Положення про Всеукраїнський зліт юних туристів-краєзнавців : наказ М ва освіти і науки України від 5 черв. 2013 р. № 684. *Офіц. вісн. України*. 2013. № 50. Ст. 1808. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1046-13#Text>.
15. Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс на кращу Туристсько-краєзнавчу експедицію учнівської молоді з активним способом пересування „Мій рідний край” : наказ М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 4 лют. 2013 р. № 80. *Офіц. вісн. України*. 2013. № 20. Ст. 683. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0286-13#Text>.
16. Про затвердження Положення про Всеукраїнську координаційно-методичну раду з питань розвитку дитячо-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій : наказ М-ва освіти і науки України від 11 трав. 2004 р. № 379. *Офіц. вісн. України*. 2004. № 21. Ст. 1480. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-04#Text>.
17. Про затвердження Положення про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді „Моя Батьківщина – Україна” : наказ М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 4 лют. 2013 р. № 81. *Офіц. вісн. України*. 2013. № 20. Ст. 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0287-13#Text>.
18. Про затвердження Положення про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді „Моя Батьківщина – Україна” : наказ М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 4 лют. 2013 р. № 81. *Офіц. вісн. України*. 2013. № 20. Ст. 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0287-13#Text>.
19. Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станцію юних туристів : наказ М ва освіти і науки України від 19 груд. 2002 р. № 730. *Офіц. вісн. України*. 2003. № 2. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-03#Text>.
20. Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14#Text>
21. Харів Н.В. Сухомлинський про красу рідного краю як джерело

патріотичної свідомості. *Наук. вісн. Чернівець. ун-ту* : зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2007. Вип. 345: Педагогіка та психологія. С. 183–188. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/v-suhomlinskiy-pro-krasu-ridnogo-krayu-yak-dzherelo-patriotichnoyi-svidomosti/viewer>.